

Çandarlı Mahmud Çelebi ve İznik Vakfı

Şükriye Pınar Özyalvaç*

Öz

Anadolu'daki beyliklerden biri olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti, büyük bir imparatorluk olma sürecinde güçlü ve vizyon sahibi devlet adamlarıyla siyasi ve iktisadi politikasına yön vermiştir. Kuruluş devrinde bu vazifenin önemli bir kısmını üstlenen Çandarlı ailesi, yaklaşık yüz yıl sultanların hizmetinde yer alan nüfuzlu yöneticiler yetiştirmiştir. Devletin siyasi yönetim sahasını genişletmesinde, teşkilatlanmasında, Osmanlı kimliğinin kentlere yerleşmesinde önemli roller üstlenen bu aile vakıflar yoluyla da toplumda bütünleştirici bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda çalışma, ailenin kurucusu Kara Halil Paşa'nın torunu Çandarlı Mahmud Çelebi'ye odaklanmış ve onun 15. yüzyıla tarihlenen İznik'teki vakıf kompleksinin işlevi değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü defterleri (TK.GK.d) tasnifinde yer alan 2149 numaralı vakfiye defterinin ana kaynak olarak ele alındığı bu çalışmada, Mahmud Çelebi'nin içinde bulunduğu siyasî, sosyal ve iktisadî şartlar dikkate alınarak sahip olduğu imkânlar ve bunları tasarruf etme yöntemleri araştırılmıştır. Bu amaçla öncelikle Mahmud Çelebi'nin hayatı ile vakfın tesis edildiği yüzyıldaki tarihî çevreye değinilmiş ardından vakfın kuruluş aşaması, yönetimi, personeli, mutfak harcamaları

* Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya/Türkiye, pozyalvac@erbakan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1418-0992.

ve gelir kaynakları incelenmiştir. Böylece Osmanlı mimarisinin ilk örneklerini veren Çandarlı ailesinin bir mensubu olan Mahmud Çelebi'nin, vakıf eserleri üzerinden siyasî ve sosyal yapı üzerindeki katkısı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, imaret, Şehir, yönetici elit, vakfiye.

Çandarlı Mahmud Çelebi and His Waqf of Iznik

Abstract

The Ottoman Empire, which appeared on the stage of history as one of the principalities of Anatolia, was supported by strong and visionary statesmen in the process of becoming a great empire. The Çandarlı family, which played an important role in the establishment of the empire, raised influential rulers who served the sultans for about one hundred and fifty years. This family, which played an important role in expanding the state's political administration organization and establishing the Ottoman identity in the cities. It also played a unifying role in society through its foundations. In this context, our study focuses on Çandarlı Mahmud Çelebi, the grandson of the founder of the family, Kara Halil Pasha, and the function of the foundation complex in İznik, which dates back to the 15th century. Using the Waqf Charter Book numbered 2149 in the 'General Directorate of the Land Registry and the Cadastre of Books (TK.GK.d)' classification of the Ottoman Prime Ministry Archives as the primary source, this study examines the political, social, and economic conditions in which Mahmud Çelebi lived and evaluated the means he had and the methods he used to save them. To this end, the life of Mahmud Çelebi and the historical environment of the century in which the foundation was established are discussed first, followed by an analysis of the foundation's establishment, management, personnel, kitchen expenses, and sources of income. In this way, an attempt is made to understand the contribution of Mahmud Çelebi, a member of the Çandarlı family, who provided the first examples of Ottoman architecture to the political and social structure through his philanthropic work.

Keywords: Ottoman, imaret, city, ruling elite, waqf charter.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde Çandarlı ailesine mensup devlet adamları yaklaşık yüz yıl askerî, idarî ve siyasî alanda öne çıkmışlardır. Ana kaynak niteliği taşıyan eserlerde ailenin mevcut desteği, devletin fetih politikalarında ve askerî başarılarında dikkati çeker. Tarihi kaynaklar arasında Âşıkpaşazade'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı¹, Neşri'nin *Cihannümâ*'sı², Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbar*'i³, Hoca Sadettin'in *Tâcü't-Tevârih*'i⁴ Çandarlı ailesinin olaylara yön veren bireylerine temas eden bilgiler içermesi bakımından öne çıkarlar. Araştırma eserler arasında ise tespit edebildiğimiz ilk çalışma Paul Wittek'in Anadolu'da Çandarlı ailesinin izlerini bizzat sürdürdüğü *Die Vezirfamilie der Gandarlyzâde (14/15. Jhdt) und ihre Denkmäler* isimli çalışmasıdır⁵. Erken tarihli araştırmalardan bir diğeri Mehmet Cemil'in *Çandarlı Halil Paşa Nasıl Öldürüldü* isimli eseridir⁶. Ardından İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Çandarlı ailesi hakkında detaylı çalışmalara imza attığı görülmektedir. Bunlardan *Çandarlı Vezir Ailesi*⁷ isimli kapsamlı çalışması ailenin devlete hizmet eden tüm bireylerini inceler. *Çandarlı Zâde Ali Paşa Vakfıyesi*⁸ ile *Çandarlı (Cnederli) Kara Halil Hayreddin Paşa* isimli makalelerinde ise ailenin yetiştirdiği söz konusu iki devlet adamını mercek altına alarak toplumsal hayata kazandırdıkları vakıflar aracılığıyla önemli roller ifa ettiklerini kaleme alır⁹. İ. Naci Zeyrek, *Çandarlı Ailesi'nin Sanat Hamiliği ve Bursa Ali Paşa Camii* isimli, 2004 tarihli yüksek lisans çalışmasında ailenin sanat yönünü vurgular¹⁰. Kenan Ziya Taş'ın 2019 tarihli Kudüs

1 Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz - M.A. Yekta, Saraç, İstanbul, K. Kitaplığı Yayınları, 2003.

2 Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşri Tarihi*, haz. Faik Reşit Unat - Mehmed A. Köymen, Ankara, TTK, 2014.

3 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*. haz. Ç. Ali Çavuşoğlu, Ankara, TTK, 2019.

4 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevârih I-II*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

5 V. Franz Taeschner - Paul Wittek, "Die Vezirfamilie der Gandarlyzâde (14/15. Jhdt) und ihre Denkmäler", *Der İslam*, 18, Berlin, 1929, s. 60-115.

6 Mehmet Cemil, *Çandarlı Halil Paşa Niçin Öldürüldü*, İstanbul, İnkılab Yayınevi, 1933.

7 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara, TTK, 1974.

8 İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, "Çandarlı Zâde Ali Paşa Vakfıyesi", *Bellekten*, S. 5 (20), 1941, s. 549-576.

9 İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, "Çandarlı (Cnederli) Kara Halil Hayreddin Paşa", *Bellekten*, sayı 23 (91), 1959, s. 457-478.

10 İ. Naci Zeyrek, "Çandarlı Ailesi'nin Sanat Hamiliği ve Bursa Ali Paşa Camii", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Bursa, 2004.

Vakıflarından İsfahan Şah Hatun ve Medresesi isimli çalışmasında aileye gelin gelen İsfahan Hatun'un (Mahmud Çelebi'nin annesi) katkıları araştırılmıştır¹¹. Yine 2019 yılında Veli Vehbi Bardakçı, *Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi* isimli doktora tezi ile uzun dönemi kapsayan bir araştırma sunmuştur¹². Son araştırmalar arasında Zafer Karademir'in 2023 yılında yayımlanan *Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı* isimli eserinde, ailenin mimari alandaki hizmeti Edirne kent tarihiyle bağlantılı olarak incelenmiş¹³, aynı tarihte yayınlanan İsmail Kıvrım'ın *İsfahan Şah Hanım (Hanım Hatun) Vakıfları* adlı makalesinde Mahmud Çelebi'nin annesinin vakıfları işlenmiştir¹⁴.

Söz konusu eserler arasında Çandarlı Mahmud Çelebi'nin hayatının merkeze alındığı bir incelemenin yazılmadığı fark edilmiş, çalışma bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla kaleme alınmıştır. Mahmud Çelebi'nin damat olarak hanedana mensubiyeti ve merkezi idarenin bir görevlisi olması, edindiği servetin hizmetlerinin karşılığı olduğunu gösterir. Bu nedenle kurduğu vakıfların siyasî niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu paradigmayı okuyabilmek için Mahmud Çelebi'nin ailesi, yetiştiği kültürel atmosfer, toplumdaki statüsü, iktisadî imkanları, Çandarlı ailesinin ve hanedan mensuplarının eserleriyle birlikte ele alınmış, Osmanlı kimliği kazanan İznik'te inşa ettirdiği zaviye ve imaretin yapısal ve işlevsel fonksiyonu değerlendirilmiştir¹⁵.

1. Mahmud Çelebi

Mahmud Çelebi, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında vezir olan meşhur Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın (öl.1387) torunudur. Babası vezir Çandarlı İbrahim Paşa (öl.1429), annesi İsfahan Şah Hatun'dur. Mahmud Çelebi'nin aynı anne babadan bir erkek kardeşi (İznik'te müderris olan Mehmed)¹⁶ ve iki kız kardeşi (Fatma ve Hatice) vardır¹⁷. Ailenin hizmet ettiği devlet, politikası gereği

11 Kenan Ziya Taş, "Kudüs Vakıflarından İsfahan Şah Hatun ve Medresesi", *2.Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi*, Bildiriler I, Ankara, 2019, s. 615-627.

12 Veli Vehbi Bardakçı, "Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2019.

13 Zafer Karademir, "Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 13 (26), 2023, s. 191-217.

14 İsmail Kıvrım, "İsfahan Şah Hanım (Hanım Hatun) Vakıfları", *Prof. Dr. Bayram Ürekli'ye Armağan*, Konya, Palet Yayınları, 2023, s. 320.

15 BOA, TK.GK.d., 2149.

16 BOA, TK.GK.d., 2149.

17 Kıvrım, *a.g.m.*, s. 320.

topraklarını doğu ve batı istikametinde genişletirken, Mahmud Çelebi seçkin bir sosyal çevre içinde yetişmiş vezir rütbesini haiz olarak sancakbeyi görevi ile bürokraside yer almıştır¹⁸.

Çandarlı ailesi devletin ilk yıllarından itibaren hudutların genişlemesinde ve devlet teşkilatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Mahmud Çelebi'nin dedesi Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa medrese mezunu ahilerdendir. İslamiyet'in Anadolu'da yayılmasını sağlayan ahilik teşkilatının reislerinden Şeyh Edebalı'yla de akrabalık bağı vardır. Fethedilen topraklarda tutunmayı sağlayan ahi teşkilatının¹⁹ stratejik önemi dolayısıyla Paşa bu anlamda topluma hizmet etmiş ve devlet nezdinde itibar sahibi olmuştur. Medrese mezunu olduğundan Orhan Gazi (1324-1362) tarafından önce Bilecik, ardından İznik kadısı yapılmış, devletin merkezi Bursa'ya taşınınca bu şehrin kadılığına tayin edilmiştir²⁰. Bilecik kadısı iken²¹ yaya ve müsellim teşkilatının düzenlemesinde rol almış, bu girişimi yeniçeri ocağı ve devşirme sisteminin kurucusu ünvanıyla anılmasını sağlamıştır²². 1331 yılında İznik fethedilip devletin başkenti kısa süreliğine de olsa buraya kaydırılınca yetenekli kişiliğine istinaden Paşa'nın görev yeri de yeni merkeze getirilmiştir. Burada vakıf eserler inşa ettirerek, şehrin yeni bir kimlik kazanmasına katkıda bulunmuştur. Ardından I. Murad (1362-1389) devrinde kazasker²³ ve sonrasında veziriazam olarak atanmış (1373), ilk kez vezirlikle ordu kumandanlığını bir arada yürüterek kendinden sonraki vezirlere (ve torunu Mahmud Çelebi'ye) örnek teşkil etmiştir. Batı Trakya fütuhâtı ile ülkenin siyasi coğrafyasının genişlemesinde önde gelen isimler arasında yer almıştır. Serez'de, fetihler devam ederken vefat edince (1386), naaşı oğlu Ali Paşa tarafından alınarak İznik'te Lefke Kapısı dışına defnedilmiş²⁴ sonradan mezarının üzerine kare planlı ve kubbeli bir türbe yapılmıştır²⁵.

18 Mahmud Çelebi H.850 tarihli vakfiyesinde şu şekilde tanımlanır: “*Lemmâ veffeka'llâhü el-emîre'l-kebir ibni İbrahim Paşa el-vezir ibni Hayreddin Paşa el- vezir Mahmud Çelebi*” bkz. BOA, TK.GK.d, 2149.

19 Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, Yem Yayınları, 2016, s. 51.

20 Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 97; Taşköprülüzâde Ahmet Efendi, *a.g.e.*, s. 34; Neşri, *a.g.e.*, s. 191.

21 Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, s. 74.

22 Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 114-115; J. A. B., Palmer, *Yeniçerilerin Kökeni: Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel - Mehmet Öz, Özel, İstanbul, İmge Kitapevi, 2000, s. 494.

23 Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 591-592; Taşköprülüzâde Ahmet Efendi, *a.g.e.*, s. 34.

24 Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, s. 144-160; Münir Aktepe, “Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa”, *DİA*, C. 8, 1993, s. 214-215.

25 Taeschner - Wittek, *a.g.e.*, s. 60.

Kara Halil Hayreddin Paşa'nın en büyük oğlu, Mahmud Çelebi'nin amcası Ali Paşa²⁶ I. Murad, Yıldırım Bayezid (1389-1403) ve Süleyman Çelebi'nin (öl.1411) yanında 19 yıl vezirlik yapmış, fetihlerde babası gibi iyi bir kumandan vasfıyla öne çıkmıştı²⁷. Mahmud Çelebi'nin diğer amcası Çandarlı İlyas Paşa ise Yıldırım Bayezid zamanında beylerbeylik vazifesine getirilmiş, bu görevde iken vefat etmişti²⁸.

Dedesi ve amcaları gibi, babası İbrahim Paşa'nın konumu da Mahmud Çelebi'nin yetişmesinde etkili olmuştur. Medrese tahsili gören İbrahim Paşa, Süleyman Çelebi zamanında Bursa'da kadı (1405) ardından kazasker olmuş; fetret devrinde Edirne'de Şehzade Musa Çelebi'nin yanında kadılık ve kazaskerlik makamını temsil etmiştir. Aynı dönemde Bizans'tan tahsil edilmesi gereken vergiyi talep etmek üzere Musa Çelebi tarafından İstanbul'a gönderilmişken Çelebi Sultan Mehmed'le anlaşarak Bursa'ya geçmesi ve onun hizmetine girmesi; İbrahim Paşa'nın ileri görüşlü bir siyaset izlemek yoluyla tarafını belirlediğini gösterir. Vezirliğe yükselen babasının izlediği bu yol Mahmud Çelebi'ye siyasi hamlelerin önemini göstermiş olmalıdır²⁹.

I. Mehmed'in (1413-1421) saltanatı boyunca en temel mesele Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlar'da 1402 felaketinden sonraki olumsuz şartlarda, hâkim güç olarak yeniden ortaya çıkmasının sağlanmasıdır. Bu devir Mahmud Çelebi'nin çocukluk yıllarına denk gelmektedir. Ankara Savaşı'nın ardından askerî çöküntüye rağmen Osmanlılar, her iki bölgede de büyük askerî güç olmaya devam ederek üstün padişah geleneğini tesis etmişlerdi. Osmanlı tahrir ve tımar sistemi bu dönemde geliştirilmiş ve yaygın olarak uygulanmıştı³⁰.

Sultan Mehmed'in Edirne'de vefat etmesi ile II. Murad (1421-1450) tahta geçmiş, muteber bir devlet adamı olan ikinci vezir Çandarlı İbrahim Paşa'yı sadarete getirmiştir. Devlet yöneticilerinin evliliklerinin, nüfuzlarını güçlendirmek amacıyla çoğunlukla siyasi odaklı gerçekleştiği bilinmektedir. İbrahim Paşa kendi evliliğinde olduğu gibi oğlunun evliliğini de bu minval üzere gerçekleştirmiş,

26 Fatih'in İstanbul'un fethinden sonra katlettiği Halil Paşa, Ali Paşa'nın oğludur. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani II*, haz. Nuri, Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 581.

27 Neşri, *a.g.e.*, s. 479.

28 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 31-41.

29 Uzunçarşılı, İbrahim Paşa'nın Musa Çelebi'nin şiddetinden ve bazı ümerayı öldürerek mallarını müsadere etmesinden etkilendiğini bunun üzerine ümera ile anlaşarak Çelebi Mehmed'i hükümdarlığa davete karar verdiklerini yazar. Böylece Çelebi Mehmed kendisine hil'at yollayarak Bursa'ya davet etmiş ve İbrahim Paşa vezir olmuştur. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 47- 48.

30 Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye; Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 90-91.

1425'te Mahmud Çelebi'yi Sultan Mehmed'in kızı Havsa Sultan'la evlendirerek hanedanla yakınlığını akrabalık yoluyla perçinlemiş³¹ ve 1429'da³² vefat edene kadar bu makamda kalmıştır. Mahmud Çelebi, Hafsa Sultan ile evlendikten sonra (öl.1443)³³ annesi İsfahan Şah'ın adını koyduğu bir kızı; Ali, Hasan, Hüseyin ve Mustafa Çelebi isimlerini verdiği dört oğlu olmuştur³⁴.

Mahmud Çelebi'nin görevleri hakkında kaynaklarda detaylı malumat yoktur. Bolu Sancakbeyi olarak vazifelendirildiği ancak ne zaman atandığı bilinmemekte ise de evlenmesinin ardından kendisine bu görevin tahsis edildiği düşünülebilir. Sancakbeyi olarak vazifeli olduğu Bolu, Karadeniz'in batı bölümünde denizden 710 m yükseklikte etrafı dağlarla çevrili bir ovada kurulu yerleşim birimiydi. I. Murad devrinde fethedilen bölgede 1382 tarihli cami, medrese ve kütüphaneden oluşan Yıldırım Bayezid Külliyesi ile cami yakınında 1388'de inşa edilen Orta Hamam vardı. Dolayısıyla Mahmud Çelebi vazifeli iken burası küçük bir yerleşim mahiyetini taşıyordu ve doğusunda Cenevizliler (Amasra) ile Candaroğulları (Sinop) hüküm sürüyordu³⁵. Mahmud Çelebi'nin vakıflarını Bolu değil de İznik'te yaptırması, babasının sarayı³⁶ gibi aile yadigarı eserlerin bu şehirde bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Mahmud Çelebi, Bolu Sancakbeyi iken Macar Kralı'nın kumanda ettiği Haçlı ordusu ile başlayan Varna Savaşı'na katılmıştır (1442). Muharebe bozgunla neticelenmiş, Mahmud Çelebi düşmanı takip ettiği sırada Niş'te (Şehirköy) Jan Hunyadi Yanoş'un pususuna düşerek esir edilmiştir. Esareti sırasında Sırp despotuna teslim edilmişse de kaynaklara göre kötü muameleye maruz kalmamış, ardından Sırp despotunun tavassutuyla, anlaşma müzakerelerinin yapılması için Edirne'ye gönderilecek elçilik heyetinin içine dahil edilmiştir. Böylece II. Murad Tuna'yı geçmeme sözü ile Edirne-Segedin Antlaşması'nı (1444) imzalarken Mahmud Çelebi'nin yetmiş bin duka karşılığında teslim edilmesine ilişkin maddeyi antlaşmaya eklemiş; buna karşın Sırp despotunun iki oğlunu serbest bırakmıştır³⁷.

31 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çelebi Sultan Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun Kiminle Evlendi?" *Bellekten*, Sayı 21(82), 1957, s. 253-260.

32 E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989, s. 510.

33 Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2015, s. 71.

34 Kıvrım, *a.g.m.*, s. 320.

35 Cengiz Orhonlu, "Bolu", *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 276.

36 Mahmud Çelebi, 1422 yılında kendi adına yaptırdığı camisini inşa ettirdiği sırada, Düzmece Mustafa'nın isyan edip bu sarayda kaldığına tanık olmuştu. Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 170-171; Neşri, *a.g.e.*, s. 569.

37 Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 148-149; Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye; Osmanlı İmparator-*

Mahmud Çelebi, söz konusu talihsiz olayın ardından İznik'te 1422 tarihli camisinin yanına 1447'de bir zaviye ve imaret inşa ettirmiştir. Cami günümüze kadar ulaşırken zaviye ve imaret 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar hizmet vermiştir³⁸. Kendisinin ne zaman vefat ettiği bilinmese de II. Murad'ın Candaroğlu Kızıl Ahmed'e Bolu Sancağı'nı vermesi ve kaynaklarda başka bir yere atanmasına ilişkin veriye rastlanmayışı, II. Mehmed devrine gelmeden vefat etmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir³⁹. Vefatının ardından İznik'te kendi inşa ettirdiği caminin mihrabı önüne defnedilmiştir⁴⁰.

2. İznik (Tarihî Çevre)

Bursa'yı 1326 yılında ülke topraklarına katan Osmanlılar İznik'i kuşatarak 1331'de vire ile ele geçirmiş ve başkent (1331-1335) ilan etmişlerdi. Bizans'ın konsil toplantılarını düzenlediği bu tarihî yerleşim yeri eski ihtişamını kaybetmiş, nüfusu oldukça azalmıştı. Şehir yüksek sur ve hendeklerle korunuyor, istendiğinde kaldırılabilen ahşap köprülerle içeri girilebiliyordu. Kapılar kuzey (İstanbul Kapısı), güney (Yenişehir Kapısı), doğu (Lefke Kapısı) ve batı (Göl Kapı) yönlerinde konumlandırılmıştı. Harap haldeki şehirde evler ve bahçeler bitişik nizamlıydı⁴¹. İznik, Osmanlılar tarafından teslim alındıktan⁴² sonra hem din değiştirmeler hem de göçler sayesinde hızla İslamlaştı. İlk sakinleri Orhan Bey'in yanında şehri fetheden gaziler oldu. Bunlar savaştan sonra kentte dul kalan kadınlarla evlenerek onların "*saray gibi evlerinde*" oturdular⁴³. Ayrıca gaziler gibi gezici dervişler, doğudaki kentlerden getirilen şehirli, tüccarlar, lonca örgütlerini yeni fethedilen ülkelere taşıyan ahiler bölgenin yeni halkını oluşturdu. Söz konusu popülasyonda halk giderek daha büyük oranda Müslüman olurken bu dönüşümde farklı inançlardan dönenler için de vakıflar kurularak manastırların gelirleri vakıf ve tımarlara aktarıldı⁴⁴.

luğu Üzerine Araştırmalar II, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 106-107; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri, Akbayar, C. III, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 911; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 97-98.

38 BOA, EV.d, 40697.

39 Yaşar Yücel, "Candar-oğulları Beyliği (1439-1461)", *Belleten*, sayı 34 (135), 1970, s. 375.

40 Semavi Eyice, "İznik", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1-4), 1988-1989, s. 65-116.

41 Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, s. 38.

42 Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 23.

43 Neşri, *a.g.e.*, s. 159.

44 Kuban, *a.g.e.*, s. 51.

Şehrin kısa süreliğine de olsa başkent ilan edilmesi politik ve iktisadî gücün, sosyal ve kültürel eylemlerin bu merkezde toplanması anlamına gelmiştir⁴⁵. Söz konusu süreçte Mahmud Çelebi'nin dedesi Kara Halil Hayreddin Paşa İznik kadısı olmuş, Orhan Bey'in önderliğinde kısa zamanda imar faaliyetleri başlatılmıştır⁴⁶. Birbirini dik kesen cadde ve sokaklardaki ızgara planı korunarak yapılan ilk icraatlar arasında meydanda bulunan Ayasofya Kilisesi'nin cami haline getirilmesi vardır. Ayrıca Orhan Bey tarafından bir medrese yaptırılmış, şehrin güneyinde Yenişehir Kapısı'nın dışında göz alıcı ve iştah açıcı yemekler eşliğinde imaret açılışı gerçekleştirilmiştir⁴⁷. İmarat şeyhliğinin Edebalı'nın müritlerinden Hacı Hasan'a, medrese müderrisliğinin Davud-ı Kayseri'ye verilmesi ile şehrin kültürel bir merkez olması için ilk adımlar atılmıştır⁴⁸.

Fütüvvet temelinde örgütlenen esnaf ve tüccar loncaları olan ahiler yeni gelen halkın şehre entegrasyonunda yardımcı olurken âlimler de iskân sürecinin yumuşak geçişinde önemli rol oynamışlardır. Sürecin bir diğer önemli unsuru da vakıf eserlerdi. İznik'in başkent olması onu cazip hale getirirken, merkezin Bursa'ya kayması devlet ricali ve hanedan mensuplarının ilgisinde bir azalmaya neden olmamıştır. Mahmud Çelebi'nin şehrin tam merkezinde 1422'de cami ve 1447'de zaviye ile imaretini inşa ettirdiği sırada çevre artık mamur bir görünüme kavuşmuştu⁴⁹. Şöyle ki; Orhan Gazi devrinde yukarıda adı geçen eserlerin yanı sıra Ece Yakubzâde Cami, Hacı Hamza Cami, Hacı Hamza Kümbeti, Hacı Özbek Cami, Kırgızlar Türbesi, Orhan Gazi Hamamı, Orhan Gazi Mektebi, Orhan Gazi Mescidi, Süleyman Paşa Mescidi, Süleyman Paşa Medresesi ve Süleyman Paşa Mektebi inşa edilmişti. I. Murad döneminde Halil Hayreddin Paşa İmaret, Halil Hayreddin Paşa Medresesi, Halil Hayreddin Paşa Türbesi, Nilüfer Hatun İmaret, Yakub Çelebi Cami ile Türbesi ve Yeşil Cami yapılmıştı. II. Murad devrinde Halil Paşa Mescidi, Halil Paşa Türbesi, İbrahim Paşa İmaret, İbrahim Paşa Türbesi, İlyas Paşa İmaret isimli eserler İznik şehrini süslerken bu devirde Mahmud Çelebi şehre bir cami, zaviye ve imaret ile katkıda bulunmuştur⁵⁰.

45 Kuban, *a.g.e.*, s. 67.

46 Neşri, *a.g.e.*, s. 519; Hoca Sadettin, *a.g.e.*, s. 73.

47 Neşri, *a.g.e.*, s. 163; Hoca Sadettin, *a.g.e.*, s. 74.

48 N. Nuhoglu Altun, "Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri", *Coğrafya Dergisi*, sayı 6, 1998, s. 350-352.; Nuran Koyuncu - Yusuf Kılıç, "Osmanlı Medresesi'nin Kurucusu Kayserili Davud'un Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sayı 27(2), 2019, s. 234.

49 Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 170-171.

50 E. Hakkı Ayverdi - İ. Aydın, Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimârîsi*, İstanbul, Baha Matbaası, 1976, s. 234-235.

Vakıf eserler kentsel idarî birimlerin sosyal ve dini odakları olarak işlev görmek üzere inşa edilirken⁵¹ Kara Halil Hayreddin Paşa'nın doğudaki Lefke Kapısı'nın iç tarafında yaptırdığı Yeşil Cami⁵² ve Darülhadis bunların başında gelmekteydi⁵³. Oğlu Ali Paşa (öl.1406) babasının naaşını Lefke Kapısı dışına defnetmiş burada bir türbe yaptırmıştı. Hayreddin Paşa'nın oğlu vezir İlyas Paşa şehirde bir zaviye ve hamam, onun oğlu Davud Bey de bir çeşme vakfetmişti. İlyas Paşa'nın naaşı da babasının türbesine defnedilmişti. Mahmud Çelebi'nin babası vezir İbrahim Paşa'nın sarayı, cami, zaviyesi ve kabri de buradadır⁵⁴. Aile mensuplarının İznik'te metfun olmaları, Çandarlı ailesinin şehri yurt olarak görmelerinin bir tezahürü olmalıdır. Ayrıca Mahmud Çelebi'nin kardeşi Mehmed Çelebi ve kız kardeşi Fatma Hatun'un bu şehirdeki vakıf eserlerini de benzer hislerle yaptırdıkları düşünülebilir⁵⁵.

3. Mahmud Çelebi'nin Vakfı

3.1. Mescid, Buk'a ve İmaret

Erken dönem Osmanlı şehirlerinden biri olan İznik'in merkezi noktasında Mahmud Çelebi'nin mescidi (1422), zaviye ve imareti (1447) yan yana konumlandırılmıştı. Burası şehrin en eski eserleri arasında yer alan Ayasofya Cami'nin karşı tarafına düşen sahaydı.

Mahmud Çelebi Mescidi, dedesi Halil Hayreddin Paşa'nın yaptırdığı Yeşil Cami planına benzer bir nitelik arz ediyordu⁵⁶. Yapı, ortası kubbeli bir son cemaat yeri ile kare bir ana mekândan ibaretti. İçeride kareden kubbe yuvarlağına geçiş güzel bir üçgenli frizle sağlanmıştı⁵⁷. Bu benzerliğin oluşmasında Osmanlı merkezi idaresinin inşaat faaliyetlerini örgütleme biçiminin etkisi vardı. Merkez

51 Howard Crane, "Sanat ve Mimari 1300-1453", *Türkiye Tarihi I*, çev. Ali Özdamar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012, s. 234.

52 Yapının inşası 1378/9 yılında başlamış ancak tamamlanması 1392 yılında vefatının ardından gerçekleşmiştir. Bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yeşil Cami Külliyesi", *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 495.

53 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 23.

54 Söz konusu yapıların çoğu bugün ayakta olup, şehir planında kuzey-güney, doğu batı yönünde uzanan ana akslar üzerinde konumlandırılmışlardır.

55 BOA, A.DVN.SMHM.d., 95/204; BOA, AE.SAMD.III, 126/12370.

56 Uzunçarşılı, "Halil Hayreddin Paşa tarafından yaptırılmış olan Yeşil Cami'nin bir numunesi gibidir, caminin işçiliği incedir" diyerek ailenin/devletin cami planlarının aynen uyguladığına dikkat çeker Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 98-99.

57 Eyice, *a.g.e.*, s. 100; Mescid, 1188/1774 yılında, Çandarlı ailesine mensup Dergah-ı Ali Kapı-cıbaşılarından Ali Bey tarafından kürsü ve minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür. Bkz. BOA. C. EV., 501/25313; BOA, C. EV., 85/4218.

tarafından onaylanan projeler mimarbaşı ve yardımcıları tarafından yürütülür; bu kişiler tasarımın genel planından sorumlu olur ve inşaat alanının işleyişini örgütlerdi. Özel beceri isteyen işler için lonca mensupları görevlendirilirdi. Daha az vasıflı işlerde ise önemli ölçüde askerî örgüt mensubu olan acemi oğlanlar çalıştırılırdı⁵⁸. Bu durumda Mahmud Çelebi, bir işveren olarak kendisine prestij sağlayacak bu mescidin yapımını başlattığında, bir yandan dedesinin cami planına benzer bir eser yaptırmak istemiş olabilir, diğer yandan devrin mimarî özellikleri ile örtüşen bir yapı olarak ortaya çıkan eseri, merkezî idarenin inşaat faaliyetlerinde gösterdiği üslup tavrının bir tezahürü olarak okumak da mümkündür.

Günümüze ulaşamayan zaviye ve imaretin mimarî üslubu ve mekânsal organizasyonu ile ilgili bir bilgiye rastlanmamakla birlikte vakfiyede mescidin yanında *buk'a ile iki ev, bir mutfak, kiler, yemek yenecek yer ve odunkluktan ibaret olan bir imaret inşa edildiği* ifade edilmektedir. Bu noktada belgede geçen kelimeler, vakfın kullanımına ilişkin bir yargıya ulaşılmasını sağlayabilir. *Buk 'a* adı 15. yüzyıla kadar hankâh, rib'at, zaviye, savma'a, düveyre, medrese terimleri yerine kullanılabilirdi. Söz konusu sözcükler, batıya yönelerek göç eden Müslümanların zorlanmadan konaklamalarını ve yerleşecekleri bölgeye alışmalarını sağlayan binaları ifade etmektedir. Ancak *buk'anın* bir şeyhin idaresine verilmesi, tesisin ribat veya hankâh mantığında çalışmadığını, misafirlerin uyum sağlamaları için edinmeleri gereken ahlakî ve görgü kurallarının verildiği bir birim olduğunu göstermektedir. Medrese kelimesinin *buk'a* ve zaviye kelimelerinin yerine kullanılması şeyhin üstlendiği vazife ile ilgili olmalıdır. Nitekim İpşirli, Osmanlı'nın erken devirlerinde özellikle eğitim içerikli yapıları ifade etmek için *buk'a* teriminin kullanıldığını söylerken bu özelliğe vurgu yapıyor olmalıdır⁵⁹. Kurumların olgunlaşması ve spesifik amaçlara hizmet etmesiyle isimlendirme konusu da netlik kazanmaya başlayacaktır. 15. yüzyıldan itibaren *buk'a* ismi de evrilerek yerini imâret, tekke, dergâh, asitâne terimlerine bırakacak ve söz konusu yüzyıldan sonra sıklıkla kullanılacaktır⁶⁰. Vakfiyede *buk'a* ve zaviye sözcüklerinin her ikisine de yer verilmesi 15. yüzyılın ortalarında bu kelimelerin birbiri yerine kullanılmaya devam ettiğinin bir göstergesidir. *İmaret* kelimesi ise cami, medrese, köprü ve namazgahı da içine alan daha kapsayıcı bir mahiyet

58 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 27.

59 Mehmet İpşirli, "Buk'a", *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 386-387.

60 Ş. Pinar Özyalvaç, *Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri: Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, Konya, Konya Ticaret Odası, 202, s. 246.

taşımaktadır⁶¹. Bu durumda mescit dışında, buk'a ve adı geçen diğer birimler imareti oluşturur.

Kuban, zaviyelerin iki tür işleve yanıt veren birimlerden oluştuğunu, birincisinin bir toplantı ya da merasime, ikincisinin şeyhin makamı gibi özel bir kullanıma tahsis edildiğini söyler. Gezginlere, dervişlere, ayende ve ravendeye hizmet vermesi için kurulan zaviyelerde ibadet törenleri ve ayinlerin şeyhin huzurunda gerçekleştiği düşünüldüğünde⁶² vakfiyede geçen *iki evin* söz konusu işlevler için kullanıldığı söylenebilir. Bununla birlikte vakfiyede dervişlerden bahsedilmemesi zaviyeye atanan şeyhin bir tarikat mensubu olarak değil, ziyaretçilerine ilmî sohbetleriyle katkıda bulunan bir vakıf görevlisi olarak yaklaştığını gösterir. Ayrıca bu yapılar şehre yeni gelenlere, çevresine uyum sağlaması için ihtiyacı olan süreyi veriyor, misafirler üç güne kadar barınıp, yemek yiyebiliyordu. Mahmud Çelebi zaviyesindeki mutfak, kiler, yemek yenecek yer ve odunluk söz konusu ihtiyacı karşılamaya dönük birimlerdi. Mahmud Çelebi'nin bizzat tayin ettiği Şeyh Abdürrahim bin Alaüddin iki evden birini makamı olarak, diğerini sohbet etmek, ders niteliğindeki konuşmalarla ziyaretçileri gerekli bilgilerle donatmak için kullanıyor olmalıydı.

3.2. Vakfın Kurulması

Merkezi idarenin yöneticisi olarak Mahmud Çelebi'nin vakfiyesi Hicri 850 tarihinde Zilhicce ayının başlarında (Evâil-i Zilhicce 850/17-26 Şubat 1447) düzenlenmişti. Belge 29x517 cm ebatlarında bir bez üzerine Türkçe yazılmış; vakfiyenin sureti tomar haline getirilerek mahkeme kayıtlarına eklenmişti⁶³.

Düzenlenen vakfiyenin geçerli olabilmesi için vakıf eser, şahitler huzurunda, kadıların veya naiplerin onayı ile tasdik edilirdi. Vakfın bulunduğu yerde farklı tarihlerde görev yapan kadılar tarafından tasdik edilmesi mümkündür⁶⁴. Mahmud Çelebi Vakfiyesi'ni onaylayan kadıların isimleri şu şekildeydi: Rumeli kazaskeri Süleyman, Anadolu kazaskeri Mahmud, İznik kadısı Muhammed bin Mevlâna Kutbuddin bin Mehmed el-müvella, Bursa kadısı Mahmud bin Seyyid Ahmed, Kazasker-i mansur Mehmed bin Mustafa, İznik'ten kadı Nasuh, İznik kassamı Mehmed el-müvella, Bursa'dan kadı Ramazan bin Mehmed, Anadolu eyaleti kazaskeri Mehmed bin Mehmed.

61 Ayverdi, *a.g.e.*, s. 319.

62 Kuban, *a.g.e.*, s. 80.

63 BOA, TK.GM.d, 2149.

64 Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı belgelerinin Dili*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 1998, s. 360.

Vakfiyenin şeriata ve ahkâmlara uygun yazıldığı belirtilip ilerleyen zamanlarda vakfın hükümsüzlüğü konusundaki fetvaya da yer verilmiştir: *Soru: Vakfiyede belirtilen şartlara karşı çıkılması, içeriğine aykırı olması durumunda hükümsüz sayılır mı? Yanıt: Allah en iyi bilendir, olmaz. Ketebehü Hamid.*

Vakfiyenin başlangıç kısmı *hamd u senâ ve sâlât* ile başlamaktadır. Bu kısımda dünyanın geçiciliğine, zorluk kapısı ve bir gurur mekânı olduğuna, meşakkat ve zorluklarla dolu dünyada kurtuluşun hayır işleri için cömertçe harcamakla olacağına vurgu yapılmıştır. Ardından Mahmud Çelebi'nin faydalarla dolu bir ömrün sona erdiği yerde, mütevazî eserlerinin izinden gittiği ve ölümünden sonra kaybolmayacak bir bağışın temelini attığı; dünya ve ahiret için en değerli ve faydalı olan vakfını bu bilinçle oluşturduğu dile getirilmiştir.

Vakfiyenin bitirildiği kısımda, eğer imaret harap olur ve israf edilirse onun yerine başka bir bina yapılabileceği noktasında yetkililere inisiyatif kullanabilecekleri de belirtilmiştir. Bununla birlikte “Sultan, vezir, müderris, emir, müftü, kadı, hâkim veya vali; vakfın iptali, değiştirilmesi veya şartlarının ihmal edilmesi konusunda kötü niyetle hareket ederler ise Allah'ın, tüm meleklerin ve insanların laneti onun üzerine olsun” şeklindeki ifadelerle vakfiyenin yazımı tamamlanmış, tanziminde hazır bulunan 23 kişinin şahitlikleri⁶⁵ ile Mahmud Çelebi Vakfı resmî olarak kurulmuştur.

3.3. Vakfın Yönetimi

Vakfiyenin ilk şartları yönetimle ilgilidir; bu kısım önemlidir çünkü vakfın idaresini üstlenen mütevelliler genellikle toplumda saygınlık ve itibar görürdü. Ayrıca bu kurumun mülklerinden elde edilen gelirler mütevellinin kişisel servetine etki edebilir; vergiden muaf olan vakıf sayesinde müteveli bu avantajdan yararlanabilirdi. Mahmud Çelebi hayatta olduğu sürece kendisinin, ardından akrabalarının yönetiminde bulunmasını şart koşmuştu. Bir diğer deyişle vefatından sonra tevliyetin evlatları, torunları ve nesilden nesile geçmesini sağlamıştı. Müteveli görevden alma ve tayin etme işlerini üstlenerek vakfın personelini belirleyecekti.

65 Şahitler: Mevlânâ Muhıddin Mehmed bin Halil eş-şehîr bi-Hâfız, Mevlânâ Muhıddin bin mevlâne'l-merhûm Cüneyd el-fakîrü'l-hakîr, Yusuf bin Osman el-kâtip, Muslihüddin bin el-Hâcc Eyas ve ibni Mehmed bin Muslihıddini'l-Beypazarı, İskender bin Süleyman, Musa bin Mahmud, Yusuf bin Ahmed, Mehmed bin Yusuf, Hamza bin Ali bi-Akşehîr, Yakup bin Sinan, Ahmet ibni merhûm Muhıddin, Tebrel bin Abdullah, Ahmed bin Husam, Yusuf bin Ahmed, Yusuf bin Abdulgaffâr, Husam Bey ibni İsmail, Husam Bey ibni İsmail, Alemdar Hoca, Bedreddin biolca, İbrahim el-Atfık li-eyâlâti'l-Canik, Şemseddin el-Hâfız, Muhıddin bin el-Cüneyd, Muslihüddin bin Mustafa, Mevlânâ Yakup, kâtibü'l-hurûf Muhıddin.

3.4. Vakıf Personeli, Vazifeleri ve Maaşları

Mahmud Çelebi, kurduğu vakfın ilk mütevellisi olarak çalışanlarını belirleme yetkisini üzerine almıştı. Böylece himaye ve istihdam olanaklarını kullanarak İznik'te yerel bir güç tabanı oluşturabilecekti. Vakfiyede personelin hangi vasıfları taşıyacaklarını belirtmiş ve şeyh olarak atanacak kişinin bizzat ismini vakfiyeye yazdırmıştı. Bu zât I. Murad devri âlimlerinden Süleymaniye Medresesi'nde müderris olan Alaüddin Ali Esved'in⁶⁶ oğlu Seyyidü'z-zehhâd Abdürrahîm bin Alaüddin idi. Mütevellî olarak kendisi de dahil 33 kişi cami ve imarete vazifeli olacaktı. Bunlar; imam, müezzin⁶⁷, kayyım, her gün mescitte birer cüz okuyacak on beş hâfız, muhasebe işlerini düzenleyen kâtip, buk'a şeyhi, şeyhin yardımcısı nakibhan, imaretin günlük işlerini düzenleyen kilerci, aşçı, ferraş, bevtab, gassal, buğday öğütücü, yoklama alan noktacı ile su yolcuydu.

Beş vakit namaz kıldırmakla görevli imam gibi daimî personel, imaretin günlük çıkan yemeklerinden faydalanıyordu. Cabiler ise vakfın gelirlerini toplamakla görevli olduklarından zaman zaman imarete gelirlerdi. Görevlerinin karşılığı yevmiye olarak hesaplanan personelin kimisine nakit ücretle birlikte buğday, arpa, pirinç ile aynî ödeme de yapılıyordu. Nakdî ödemeler akçe üzerinden aynî ödemeler Bursa kilesi⁶⁸ hesabıyla veriliyor, en fazla yevmiyeyi altı akçe ile imam ve beş akçe ile şeyh alıyordu. Diğer çalışanların yevmiyeleri 1 ila 4 akçe aralığında değişiyordu. Aynî ödemeler ise *müd* adlı ölçü birimi ile hesaplanıyordu. Vakfiyede yer alan yevmiyeler toplandığında günlük 49 akçe giderin olduğu görülmüştür. Bu gider 1080/1670 yılı kayıtlarına günlük 53 akçe, senelik 32.280 akçe olarak yansımıştır⁶⁹.

Bursa müdürünün tahıl karşılığı 1487 tarihli Hudâvendigâr Livâsı Kanunnâmesi ile 20 kile olarak belirlendiğinden İznik'teki müd birimi 20 kile olarak ele alınabilir. Metrik sistemde ise bir müd yaklaşık 740 litrelik hacmiyle 513,178 kg buğday ölçen bir hacim ölçüsüdür⁷⁰. Bu durumda personellerin ücretlerinin yazıldığı

66 Ahmet Özel, "Alâeddin Ali Esved", *DİA*, C. 2, İstanbul, 1989, s. 319.

67 1210/1795 yılında müezzin ataması devam ediyordu BOA, C.EV., 110/5461.

68 Kallek'e göre XVI.yüzyıl Bursa'sında 1 Osmanlı kilesi, 8 okka (kestane) veya 1/18 müd (ceviz) idi. Bu miktar ürünün cinsine göre 3200-3500 dirhem yani 10,2635-11,2257 kg. arasında değişirdi Kallek, "Kile", *DİA*, C. 25, Ankara, 2022, s. 568. İnalçık ise Bursa kilesini 12 okka, 15.395 kg olarak hesap etmektedir. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. H. Berktaş, cilt 1, İstanbul, Eren Yayınları, 2000, s. 444. Kallek, İnalçık'ın çalışmalarını göz önüne alarak hesaplamalarını yaptığı için bu çalışmada Kallek'in verdiği değerler kullanılmıştır.

69 BOA, TKGM, 402/118.

70 Cengiz Kallek, "Müd", *DİA*, C. 31, Ankara, 2020, s. 455-457.

tabloya dikkat edilecek olursa aynî verilen buğday, arpa ve pirinç ürünlerinin nasıl büyük rakamları ifade ettiği görülür. Bunun nedeni aynî ödemelerin yıllık olarak hesaplanmasıdır⁷¹. En fazla miktarı toplam 11 müd ile şeyh alırken onu 9 müd ile katıp, 2-6 müd arasındaki değişen oranlarda cabiler, kilerci, nakibhan, bevab ve ferraş takip etmektedir. Aynî ödeme olarak verilecek ürünler ve mutfak için alınan gıda maddeleri vakfin akarı olan köylerden getirilirdi. Ancak zaman zaman yollardaki tehlikeler sebebiyle aksamalar yaşandığı da olurdu. Örneğin 984/1576 yılında Lazkiye kazasına bağlı Doğutemur karyesinden alınan mahsul ve paralar taşınırken nazır katledilmiş, cabiler yaralanmış, 90 bin akçeden ziyade paraları alınmıştı⁷².

Tablo 1. Personel ve Ücretleri

İstihdam Sayısı	Görev	Görev Tanımı	Günlük Nakit Ücret (Akçe)	Aynî Ücret	1080/1670 Senesi Ücret (Akçe)	
					Günlük Nakit Ücret	Senelik Nakit(N) ve Aynî(A) Ücret
1	İmam	İlim sahibi bir kimse olacak ve beş vakit namazda Müslüman cemaate imam olarak hizmet edecek.	6			N:2000
1	Müezzin		2			
1	Kayım		2			
15	Hâfız	Her gün vakt-i asırda mescitte hazır olacak ve Kelâm-i Kadîm ve Mushaf-ı Kerîm'den her biri tecvîd ve tertîl ile birer cüz okuyacak	2 (15 cüz için)			
1	Şeyh	Seyyidü'z-zehhâd Abdürrahîm bin Alaüddinşeyh olacak, vefatından sonra yeterli bilgiye sahip bir kimse şeyh olmalıdır	5	5 müd buğday, 5 müd arpa, 1 müd pirinç	5	N: 1800 A: 1500

71 BOA, A.DVN.SMHM.d, 41/487.

72 BOA, A.DVN.SMHM.d, 29/221.

1	Katip	Vakfın harcamalarını ve kayıtlarını düzenleyecek	3	4 mūd buğday, 4 mūd arpa, 1 mūd pirinç	3	N: 1080 A: 1500
1	Kilerci	İhtiyaç duyulan yiyecekleri ve diğer eşyayı muhafaza edecek	2	3 mūd buğday	2	N: 720 A: 1400
1	Nakibhan	Nikabet işleri ile vazifeli olacak	2	3 mūd buğday	2	N: 720 A: 2100
1	Tabbah	Yemekleri pişirecek	4		Yevm 6	2160
1	Ferraş	İmaretı süpürüp temiz tutacak	3	2 mūd buğday	Yevm 3	N: 1800 A: 1400
1	Bevvab	Belirlenen saatlerde kapıyı açıp kapatacak ve güvenliği sağlayacak.				
1	Gassal	İmaretin kaplarını yıkayacak	1			
1	Buğday Döğücü	Buğdayı öğütecek				
1	Cimişk Câbisi		3	3 mūd buğday, 3 mūd arpa	3	N: 1080 A: 1200
	Cimişk Kitabeti			Hınta 20 kile		N: 700
	Cimişk Kethüdası			Hınta 40 kile		N: 1400
1	Talme Cabisi		4	2 mūd buğday, 2 mūd arpa	7	N: 2520 A: 2000
1	Simav Cabisi		3	3 mūd buğday, 3 mūd arpa	3	N: 1080 A: 1200
1	Karacahasan Cabisi		2	2 mūd buğday		
1	Hafız-1 Ecza ve Noktacı		2			
1	Su Yolcu		3	3		N: 1080
Toplam33			49 akçe			30.440

3.5. Mutfak, Malzemeler ve Yemekler

Mutfak, yemek pişirmek üzere ayrılmış bir birim olmakla birlikte bu mekânı kiler, odunluk ve yemek yenen mahalle beraber düşünmek gerekir. Vakıf çalışanları, bu bölümün her gün belli bir ritimde işlemesini sağlardı. Kilerci yemek malzemesini temin eder ve kilerde bozulmadan muhafazasını sağlar, aşçılar mutfakta yemek pişirir, buğdayı un haline getirmek için buğday öğütücü hazır bulunur, ateş için lazım olan odunlar odunluktan çıkarılırdı. Ferraş vakfın temiz kalması için çabalarken bevvab güvenliği temin eder, gassal ise imaretin kapılarını yıkardı⁷³.

Eldeki veriler mütevelliden gassala kadar her gün vakıfta görevli olan 26 kişinin imaret mutfağında pişirilen yemeklerden faydalandıklarını göstermektedir. Ayrıca vergi tahsildarı olan dört cabi ve kâtip genellikle imaret dışında bulduklarından mutfaktan zaman zaman yararlanmış olmaları mümkündür. Bununla birlikte imarete düzenli olarak gelen konukların sayısı yıldan yıla fark edeceğinden tahminde bulunmak yanıltıcı olacaktır.

Mutfakta ne pişirildiğini öğrenmek için vakfiyeye bakıldığında etli ve buğdaylı bir çorba yapıldığı, yanında ekmeğin ikram edildiği görülür. Özel gün ve gecelerde ise sair günlerde pişmediği anlaşılan etli pirinç pilavı ile zerde tatlısı çıkarılırdı.

Tablo 2. Yemek Malzemeleri ve Giderleri

Günler	Yemek Adı	Gıda Maddesi	Günlük Gider	1080/1670 Tarihli Senelik Masraf (Akçe)	
Sıradan Günlerde	Çorba için	Et	2 vukiyye	Günlük 2 vukiyye, Senelik 720 vukiyye (vukiyyesi 12 akçe)	8.640
	Ekmeğin için		30 akçe	30 akçe, Senelik 1080	1.080
	Çorba için	Buğday	1 kile	Günlük 1 vukiyye, senelik 360 vukiyye	12.600
	Odun ve tuz için		10 akçe	Günlük 10 akçe	3.600
Özel Gün ve Gecelerde	Pilav için	Pirinç	5 kile	Günlük 5 kile	4.500
	Zerde için	Pirinç	1 kile	1 kile	
	Pilav için	Et	12 vukiyye	100 kile (kilesi 12 akçe)	1.200
	Pilav için	Sade Yağ	5 vukiyye	105 kile (kilesi 35 akçe)	5.250
	Zerde için	Bal	4 vukiyye	40 kile (kilesi 20 akçe)	800
	Pilav ve Zerde için	Soğan, Nohut, Biber, Tuz			400
Toplam					38.070

Tablo 2’den anlaşılacağı üzere günlük tüketimde hazırlanan çorba 1 vukiyye buğday ve 2 vukiyye et ile yapılmaktaydı. 1 vukiyyenin 1,282 kg⁷⁴ olduğu düşünüldüğünde oldukça sınırlı bir üretimle karşı karşıya olduğu anlaşılır. Bu durumda hem ziyaretçilerin hem de vakıf çalışanlarının bu miktardaki bir yemekle iktifa edemeyecekleri ortadadır. Ayrıca mutfakta yalnız uzun süre saklanabilecek gıdalara yer verilmiş olması da dikkat çekicidir. Oysa İznik’in çevresinde bağ ve bostanlar bulunuyor⁷⁵, her çeşit meyve, özellikle ceviz ve kestane bol miktarda ve ucuza temin edilebiliyordu⁷⁶. Yine İznik kenarında, çevresi bir atlının ancak bir günde dolaşabileceği büyüklükteki gölden balık tutulabiliyordu. Üstelik bunlar öyle çok ve lezzetliydi ki çevreye hediye olarak gönderilirdi⁷⁷. Bolluğundan bahsedilen bu gıdaların imarette pişmiş olması yüksek ihtimaldir; vakfiye kaydında yer almamasının sebebi ise bu tür gıdaların uzun süre muhafaza etmeye müsait olmaması, çabuk bozulması olarak değerlendirilebilir. Ki 1080/1670 tarihli giderler içinde bulunan soğan ve biber kaydı bunu doğrulamaktadır. O halde çorba için verilen miktarın muhasebe kayıtlarını kolaylaştırmak amacıyla günlük olarak yazıldığı söylenebilir. Bozulmaya müsait gıdalardan biri de et olduğuna göre bu tüketim maddesinin canlı hayvan almak suretiyle temin edildiği, her ay kesim zamanında mutfakta pişirildiğini düşünmek mümkündür. Et gibi pek çok ürün, alınmasının ardından kısa süre sonra pişirilip yeniyor olmalıydı. Bu durumda mutfakta çorba için aylık 30 vukiyye (38,460 kg) buğday ve 60 vukiyye (76,920kg) et giderinin bulunması, sair ürünlerden faydalandığı düşünüldüğünde makul rakamlar olur.

Vakfiyeye kayıtlı temel gıda maddelerinden bir diğeri ekmeçtir. Bu ürün için günde 30 akçe ayrılmışsa da bu paranın nasıl kullanılacağına ilişkin bilgi verilmemiştir. Yani ekmeç doğrudan fırından mı alınıyordu yoksa söz konusu ücret ekmeçin imal edileceği buğday ya da un için miydi bilinmiyor. Diğer yandan bir buğday dövücüsü hali hazırda mevcuttu ve vakıfta düzenli un bulunmasını sağlıyor olmalıydı. Bu durumda günlük 30 akçenin, imarete üretilen ekmeçin karşılığı olması mümkün gözükmektedir.

İmarete pirinç, yalnız özel günlerde pişirilen yemekler için alınıyordu. Bunlar; Berat, Regaib, Ramazan ayındaki Cuma ve kadir geceleri, Ramazan ve Kurban Bayramı’nın her ikisiydi ve bu, yılda 14 gün demektir. Pilav için günlük 5 kile (50-55 kg), yine özel günlerde yapılan bir tatlı olan zerde için günlük 1 kile

74 Cengiz Kallek, “Okka”, *DİA*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 338.

75 Hoca Sadettin, *a.g.e.*, s. 71-73.

76 Eyice, *a.g.e.*, s. 88.

77 Hoca Sadettin, *a.g.e.*, s. 71-73.

(10-11 kg) pirinç alınıyordu. Beslenmede henüz yaygınlık kazanmadığı anlaşılan pirinç 16. yüzyıla gelindiğinde bölgeler arası ticarete önemli bir unsur haline gelecek ve kullanımı yaygınlaşacaktır⁷⁸.

Sade yağ da özel günlere has bir tüketim maddesiydi. Özel gün ve geceler şenlik havasında geçer, mescidin minaresi kandille aydınlatılır, bunun için 1 vukiyye zeytinyağı kullanılırdı. Mübarek gün ve gecelerdeki sevinç, imaretin menüsüne de yansırı. Örneğin etle birlikte ikram edilen pilav, sade yağ ile pişiriliyordu. Günlük temin edilen 12 vukiyye et miktarı, sair günlerde ikram edilen 2 vukiyyenin altı katı fazlasıydı. Buradan hareketle sıradan günlerle kıyaslandığında mutfahın bolluk ve bereket içinde çalıştığı söylenebilir.

Baldatlandırıcı bir madde olarak özel günlerde zerdetatlısında kullanılıyordu. Böyle zamanlarda günlük 4 vukiyye alınırken sair günler günde 4 akçe karşılığı alınıyordu. Baldan başka tatlandırıcı kullanıldığından bahsedilmese de İznik'teki bağlar, üzüm pekmezinin de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Üstelik baldan daha ucuza temin edilmesi ve ulaşılabilir bir madde olması, bu besinin toplu olarak satın alınarak depolanmasına ihtiyaç olmadığını gösterir. Meyve, sebze, yumurta, peynir, yoğurt gibi besinlerden söz edilmemesi de saklama koşullarının uygunsuzluğu ile ilgiliydi ve alındıktan sonra kısa sürede pişirilip yenmeliydi⁷⁹.

Akşam ezanının okunmasının ardından, beklenen yatsı vaktine kadar geçen sürede vakfın karanlıkta kalmaması için mumların düzenli olarak yakılması da sağlanmıştır. Açık mekânların aydınlatılmasında kandillerden faydalanılırken, mumlar kapalı alanda işlevseldi⁸⁰. Ve buraya kadar belirtilen tüm giderler 1080/1660 yılı masraf defterine 130.930 akçe olarak kaydedilmiştir⁸¹.

Vakfiyede belirtilen görevliler dışında, mescide üç aylarda *cerre* çıkan medrese öğrencileri de gelirdi. Bu öğrenciler Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki camilerde halkı aydınlatmak için vaazlar vererek bir nevi staj yapıyorlardı. Örneğin 1579 yılında *cerre* çıkan Mehmed isimli genç berat-ı şerif ile Mahmud Çelebi Vakfı'nda vazifelendirilmiş; günlük 5 akçe, yılda 5 müd buğday, 5 müd arpa ve 1 müd pirinç ile *cerre* olmuştu⁸².

78 Faroqhi, *a.g.e.*, s. 263.

79 Faroqhi, *a.g.e.*, s. 259-262.

80 Nebi Bozkurt, "Kandil", *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 299-300.

81 TKGM.d, 402/118.

82 BOA, A.DVN.SMHM.d, 41/487.

3.6. Vakfa Gelir Sağlayan Mülkler

Barkan'ın 15. yüzyılın ikinci yarısında (1489-1490) inşa edilen imaretlerde tespit ettiği üzere, imaretlerin gelir kaynaklarının büyük bir kısmı (%82), devrin sultanları tarafından devlet gelirlerinden ihraç edilen ve ebedi olarak kalmak kaydıyla kendilerine verilen köylerin hasılatından gelmekteydi. Vakıf idareleri bu arazinin ve arazi üzerinde yaşayan köylünün *sahibi* sıfatına sahip olur; devlete ait olması lazım gelen çeşitli vergileri toplardı⁸³.

Osmanlı yöneticilerinin servetlerinin, hizmetlerinin karşılığı olduğu düşünüldüğünde vakıf kurucularının çoğunlukla buldukları makamdan güç alarak vakıf eserler oluşturdukları görülür⁸⁴. Mahmud Çelebi'nin konumu da bu minvaldedir. Vakfına akar olarak 13 köy, 2 arazi ve gayrimenkullerini tahsis etmişti (Tablo 3). Bunların bir kısmını miras yoluyla, bir kısmını ise hizmetleri karşılığı edinmişti. Söz konusu mülkleri vakfına tahsis ederek çeşitli müdahaleler karşısında dokunulmazlık elde etmiş, üstelik mescit ve imaretin kullanıcıları ve komşuları gözünde hayırsever bir yönetici olarak anılmasını sağlamıştı.

Mescit, buk'a ve imareti barındıran vakfın ebediyete kadar işlevsel olması, gelir getiren mülklere ve bu mülklerin iyi idare edilmesine bağlıydı. Aksi halde maddi temeli olmayan, köyü işleyen ya da işlemeyen bir vakıf hedeflenen amaçlara uygun olmazdı⁸⁵. Mahmud Çelebi'nin hazırladığı vakfiye gereği, vakfedilen köylerden vergiler toplanacak, mezra ve gayrimenkuller ise üç yıldan fazla süreyle kiraya verilmeyecekti. Bu süre, kiracılarla sözleşmelerin yenilenmesi için bir fırsat oluşturuyordu. Elde edilen gelirler öncelikle mescit ve imaretin tamiri ve bakımı için harcanacak, fazlası ise tevliyet ve nezaret için kullanılacaktı. Şayet vakfın masrafları fazla olursa, mütevellînin görüşüne göre hareket edilecekti. Bu şartlar ile vakfın *hayrî vakıf* olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiyede adı geçen köy, mezra ve dükkanlar arasında ilksıraya Kastamonu'nun merkez kazasına bağlı Göl nahiyesindeki Kuzköy, Dımışkı ve Bozöyük köyleri

83 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Çalışmalar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 23(1-2), 2015, s. 239-296.

84 Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003; Mahmud Çelebi aynı zamanda annesinin 1430 yılında Kudüs'te kurduğu vakfın mütevellisi idi. Bu vakfın şartına göre gelirler (136.500) ve giderler (22.600) hesaplandıktan sonra kalan miktar mütevellîye kalıyordu ki bu miktar 1660 tarihinde 100 bin akçeden fazla idi. Kıvrım, *a.g.m.*, s. 327-329.

85 Faroqhi, *a.g.e.*, s. 30.

ile Şeyhlu köyündeki mezra ve dükkanlar kaydedilmiştir. Mahmud Çelebi'nin sancakbeyi olduğu Bolu da buraya bağlıydı. Kastamonu, Osmanlı idaresinden önce bir süre Candaroğulları'nın merkezi olmuş; I. Murad döneminde Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştı. Ancak 1402 Ankara Savaşı ile bölgedeki hakimiyet 1461 yılına kadar süreklilik kazanmamıştır⁸⁶. 1447 yılında Mahmud Çelebi söz konusu köyleri vakfa bağlayarak bir nevi bu bölgedeki toprakları Osmanlı lehine güvence altına almıştır.

Sultanönü Nahiyesi'ne bağlı Ürküd, Kızılköy, Kümec köyleri bir diğer akar grubunu oluşturuyordu. Osmanlı Devleti beylik olarak teşekkül ettikten sonra Sultanönü, Orhan Bey zamanında Anadolu'da fethedilen dört sancaktan biriydi⁸⁷.

Diğer vakıflar içinde Hamid'e bağlı Doğanbey köyündeki arazi, Kışla, Askeriye köyleri vardı. Bu bölgenin Osmanlı topraklarına dahil olma süreci ise I. Murad devrinde, 1381 yılında, satın almak yoluyla başlamıştır⁸⁸.

Lazkiye Vilayeti'ndeki Taviclü, Sükne⁸⁹, İsrailü⁹⁰ köyleri, miras yoluyla kalan Köbec, Karaahmedlü köyleri ile Menteşe Vilayeti'ndeki Talme ve çevresinde adı zikredilmeyen birkaç köyü de vakfına gelir olarak tahsis etmişti. Menteşe bölgesi 1389-1391 yıllarında Bayezid tarafından Menteşe Beyliği'nden alınıp Osmanlı toprağı yapılırsa da Ankara Savaşı'ndan sonra bir müddet elden çıkmış ve 1424'te kesin olarak zaptedilmişti⁹¹.

Simav Kazası'ndaki Eynel ve Nureddin köyleri de Mahmud Çelebi'nin idi. Kütahya, Osmanlı idaresine girdikten sonra sancak merkezi yapılmış; Simav da bu merkezin kazalarından olmuştur. Germiyan toprakları olan bölgede II. Yakub Bey hüküm sürüyordu. Fetret Devri'nde Çelebi Mehmed'e taraftar olması ile Karamanoğulları Kütahya'yı kuşatıp ele geçirince Yakup Bey 1414'te Çelebi Mehmed sayesinde tekrar Kütahya ve Germiyan memleketlerine sahip olmuştu. 1428 yılına gelindiğinde Yakup Bey erkek çocuğu olmadığı için memleketini ölümünün ardından II. Murad'a bıraktığını bildirmişti. 1429 yılında vefat edince

86 İlhan Şahin, "Kastamonu", *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 585-586.

87 Diğer sancaklar; Hudavendigâr ili, Koca ili ve Karasi ili idi. Bkz. İpşirli, *a.g.e.*, s. 123.

88 Sait Kofoglu, "Hamidoğulları", *DİA*, C. 15, İstanbul, 1999, s. 473.

89 Gökçe'nin Sekte olarak kaydettiği köyün geçim kaynakları buğday, arpa, burçak, susam, bağ ziraati ve hayvancılıktı. Köyde 1 bab değirmen de vardı. Bkz. Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara, TTK, 2000, s. 224.

90 Köyün gelirini oluşturan ürünler; buğday, arpa, susam, pamuk, bağ ve bostan ziraati ve hayvancılıktı (Turan Gökçe, *a.g.e.*, s. 216).

91 Zekai Mete, "Menteşe", *DİA*, C. 29, Ankara, 2004, s. 151.

Kütahya bir Osmanlı sancağı haline getirildi⁹². Bu tarihten sonra köyler temlik edilirken yukarıda adı geçenler Mahmud Çelebi'ye verilmiştir.

Mahmud Çelebi'ye miras yoluyla kalan yerler ise Bursa'da Karacahasan köyü ile Tahıl pazarı⁹³, Rum Vilayeti'ndeki Cender köyü idi. Bu durumda Mahmud Çelebi'nin vakıf haline getirdiği miras kalan topraklarının sayısı dörde (Köbec, Karahmedlü, Karacahasan ve Cender Köyü) ulaşmaktadır.

II. Murad devrinde devletin ulaştığı hudutlar göz önüne alınacak olursa sınırlara yakın bölgelerin elde tutulması önem arz ediyordu. Komşuları aleyhine genişleyen devletin ele geçirdiği toprakları idarecilerine hizmetleri karşılığında temlik etmesi ve temlik edilen mülklerin vakıf olarak sonsuza kadar elden çıkmasına izin vermesi siyasi politikanın gereği ile örtüyordu.

Tablo 3. Mahmud Çelebi Vakfı'nın Gelirleri

Mevki	Akar	Cinsi	1080/1670 Tarihli Gelirleri (Akçe)
Kastamonu Göl Nahiyesi	Şeyhlu	Mezra/Arazi: mülk sınırları içinde yer alan ve tahdîd ve tavsîf edilmiş kurrâ, mezârî' ve dekâkin'den oluşuyor	25.000
	Kuzköy	Köy	
	Dımışkı	Köy	
	Bozöyük	Köy	
Sultanönü Nahiyesi	Ürküd	Köy	2.000
	Kızılköy	Köy	
	Kümec	Köy	
Hamid	Doğanbey	Mezra/Arazi	10.000
	Kışla	Köy	
	Askeriye	Köy	

92 Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *DİA*, C. 26, Ankara, 2002, s. 580.

93 Bursa'da Tahtakale pazarı tahılın depolandığı yer iken, Tahıl pazarı Tuz Pazarı'nda yer alıyordu. Ekonominin tarıma dayalı olması, bu pazarın önemini göstermektedir., Alkan Fikret - Yavaş Doğan, "Bursa'nın Tahıl Pazarı ve Galle Hanı", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 20 (37), 2019, s. 662-663.

Lazkiye Vilayeti	Taviclü	Köy	75.000
	Sükne	Köy	
	İsrayıllu	Köy	
	Köbec	Köy: cediti ağlâsından irs-i şer' ile müntekile olmuştur	
	Karaahmedlü	Köy: cediti ağlâsından irs-i şer' ile müntekile olmuştur	
Menteşe Vilayeti	Talme	Ve tevabi köyler	
Simav Kazası	Eynel	Köy	10.000
	Nureddin	Köy	
Bursa	Karacahasan	Köy: mâcîdînden miras olarak elde edilen mülk	10.000
	Bursa Tahıl pazarı'nda	Dükkanlar ve kurşunlu adlı mahalle arsasının müeccele icaresi	
Rum Vilayeti	Cender	Köy: İrs-i şer' ile miras kalmıştır	
Toplam			132.000

Sonuç

Erken devir imaretlerinden biri olan Mahmud Çelebi Vakfı, genişleyen Osmanlı coğrafyasında sosyal, iktisadî ve siyasal organizasyonun vakıf üzerinden nasıl işlediğini gösteren örneklerden biri olmuştur. Çandarlı ailesinden olan vakfın bânisi Mahmud Çelebi'nin kimliği daha önce yeterince araştırılmadığından bu çalışma onun hayatı çerçevesinde kurgulanmıştır. Böylece onun kişiliği, vakıf kuran yönetici elitlerin erken dönem Osmanlı topraklarında gösterdikleri çok yönlü davranış kalıplarını anlamamız konusunda yol gösterici olmuştur.

Mahmud Çelebi, Çandarlı ailesinin imkânlarından faydalanmış; ailenin siyasi ilişkileri, merkezi otoriteye yakınlığı, hanedanla akrabalık bağları gibi politik, sosyal ve ekonomik avantajlar içinde yaşayarak edindiği tecrübeleri ve olanakları vakıf kurmak yoluyla tecelli ettirmiştir. Askerî kimliği ve cesaretini Varna Savaşı'nda düşmanı takip ederek göstermiş; esirliği sırasında Sırp despotunun tavrı, onun saygın ve itibar sahibi bir devlet adamı olduğuna işaret etmiştir.

Vakfını İznik'te kuran Mahmud Çelebi aile geleneklerini takip ederek bu şehirde defnedilmiştir. Dedesi Hayreddin Paşa'ya ait Yeşil Cami planına benzer bir cami yaptırması, Osmanlı mimari kimliğinin karakter kazanma sürecindeki

yıllarda, yönetici elitin üslup oluşturmadaki etkin pozisyonunun bir yansıması olmuştur. Bolu Sancakbeyi olduğu dönemde inşa ettirdiği mescit, buk'a ve imareten oluşan vakfi, aslında onun topluma yön veren araçları kullanma yetisini göstermektedir. Dinî perspektifte Allah'ın rızasını kazanmak için kurulan vakıflar, kurucularının siyasi konumu dikkate alındığında politik ve iktisadî kazanımların değerlendirildiği fikrini de birlikte çağrıştırmaktadır. Ancak Mahmud Çelebi'nin vakfının hayrî olması ekonomik bir gayenin amaçlanmadığını göstermiştir.

Kadınların tasdiki ve şahitlerin onayı ile kurulan vakfın yönetim işlerini mütevellî statüsü ile uhdesine alan Mahmud Çelebi, vakıf işleri ile doğrudan ilgilenmek istemiştir. Böylece yalnız ismen değil, fiziksel olarak da kendini gösterme fırsatı bulmuş, toplum nezdinde hayırsever bir idareci olarak tanınmıştır. Vakfın işlemesi için gereken hizmetleri tanımlayarak istihdam olanakları yaratmış, kadroları bizzat kendi seçtiği kişileri atamak yoluyla doldurmuştur. Nüfusu istihdam etmek veya imarete misafir etmek onun himaye edici rolünü öne çıkarmıştır.

İznik'in merkezinde otuz üç personeli ile hizmet veren Mahmud Çelebi Vakfı, erken devir Osmanlı topraklarında imaretlere duyulan ihtiyacın bir gereği olarak oluşturulmuştur. 1402 Timur istilasının yarattığı siyasi istikrarsızlık, nüfusun hareket etmesine neden olduğundan, göç eden halkın barınması ve tebaası oldukları yönetici sınıfa ısındırılması için imaretler aracı rol üstlenmişlerdi. Mahmud Çelebi Vakfı da bulunduğu bölgede halkın şehre entegre olmasında bir nevi oryantasyon sağlamış olmalıdır.

Personel ve imaretin giderlerinin tek tek belirlendiği vakfiyede en önemli husus, kurumun uzun ömürlü yaşamasını sağlayacak olan gelirlerdir. 1080/1670 tarihli muhasebe kaydında vakfın senelik geliri 132.000, toplam masrafı 130.930 akçe olarak hesaplanmıştı. Bu fazla kalan fark mütevellinin elinde saklanarak biriktiriliyor, lazım oldukça mescit, imaret, zaviye ve su yollarının imarına veya tamirine harcanıyordu. Düzenli akar sağlayan mülkler çoğunlukla doğu ve batı istikametinde genişleyen Osmanlı topraklarının sınırlarında bulunuyordu. Mahmud Çelebi'nin Sancakbeyi olduğu Bolu sancağı da benzer bir konumdaydı. Bu özellik sarayın, yöneticilerini merkezî idarenin bir uzantısı olarak görmeleri anlayışından kaynaklanmıştır. Kazanılan toprakların idaresi yöneticilere temlik olarak verilirken topraklar elden çıkmış olmuyor aksine devletin söz konusu bölgelerdeki hâkimiyeti güçlenmiş oluyordu. Mahmud Çelebi Vakfı örneğinde de söz konusu toprakların vakıf haline getirilmesi idarecilerin yönetim ve vakıf kurma yaklaşımlarında devleti temsil ettikleri ve onun gücünü pekiştirdikleri anlayışının bir yansıması olmuştur.

Toparlayacak olursak, 15. yüzyılın ortalarında Çandarlı Mahmud Çelebi tarafından kurulan Mahmud Çelebi Vakfı toplumun hayrına hizmet ederken İznik’te sosyal bir değer oluşturmuş; devletin hâkimiyet kurduğu sahada yine devlet adına siyasî ve iktisadî politikaları destekleyen bir kurum olarak vücut bulmuştur.

Kaynakça

- BOA, A.DVN.SMHM.d, 29/221; 41/487; 95/204.
- BOA, AE.SAMD.III, 126/12370.
- BOA, C. EV, 85/4218; 110/5461; 501/25313.
- BOA, EV.d, 40697.
- BOA, TK.GK.d, 2149.
- BOA.TK.GM.d, 402/118.
- Aktepe, Münir “Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 8, İstanbul, 1993.
- Alkan, Fikret – Yavaş, Doğan, “Bursa’nın Tahıl Pazarı ve Galle Hanı”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 20, sayı 37, 2019.
- Altun, N. Nuhoğlu, “Kuruluşundan Günümüze İznik’in Yerleşim Özellikleri”, *Coğrafya Dergisi*, sayı 6, 1998.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz - M.A.Yekta Saraç, İstanbul, K. Kitaplığı Yayınları, 2003.
- Ayverdi, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989.
- Ayverdi, E. Hakkı – Yüksel, İ. Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimârîsi*, İstanbul, Baha Matbaası, 1976.
- _____, *Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri I*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989.
- Bardakçı, Veli Vehbi, “Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2019.
- Barkan, Ömer, Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Çalışmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, sayı 23 (1-2), 2015.

Bozkurt, Nebi, “Kandil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 24, İstanbul, 2001.

Cemil, Mehmet, *Çandarlı Halil Paşa Niçin Öldürüldü*, İstanbul, İnkılab Yayınevi, 1933.

Crane, Howard, “Sanat ve Mimari 1300-1453”, *Türkiye Tarihi I*, çev. Ahmet Özdamar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Yeşil Cami Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 43, İstanbul, 2013.

Eyice, Semavi, “İznik”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1-4), 1988-1989.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, çev. Ç. Ali Çavuşoğlu, Ankara, TTK, 2019.

Gökçe, Turan, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara, TTK, 2000.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I-II*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye; Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, çev. H. Bertkay, İstanbul, Eren Yayınları, 2000.

İpşirli, Mehmet, “Anadolu-İdari, Ekonomik ve Kültürel Hayat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 3, İstanbul, 1991.

_____, “Buk'a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 6, İstanbul, 1992.

Kallek, Cengiz, “Kile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 25, Ankara, 2022.

_____, “Müd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 31, Ankara, 2020.

_____, “Okka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 33, İstanbul, 2007.

Karademir, Zafer, “Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 13 (26), 2023.

Kıvrım, İsmail, “İsfahan Şah Hanım (Hanım Hatun) Vakıfları”, *Prof. Dr. Bayram Ürekli’ye Armağan*, Konya, Palet Yayınları, 2023.

Kofoğlu, Sait, “Hamîdoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 15, İstanbul, 1999.

Koyuncu, Nuran - Kılıç, Yusuf, “Osmanlı Medresesi’nin Kurucusu Kayserili Davud’un Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Bakış”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 27 (2), 2019.

Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, Yem Yayınları, 2016.

Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 1998.

Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşri Tarihi*, haz. Faik Reşit Unat - Mehmed A. Köymen, Ankara, TTK, 2014.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani. II-III*, haz. N. Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Mete, Zekai “Menteşe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 29, Ankara, 2004.

Orhonlu, Cengiz, “Bolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 6, İstanbul, 1992.

Özel, Ahmet, “Alâeddin Ali Esved”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 2, İstanbul, 1989.

Özyalvaç, Ş. Pınar, *Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri, Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, Konya, Konya Ticaret Odası, 2021.

Palmer, J. A. B., *Yeniçerilerin Kökeni. Söğüt’ten İstanbul’a, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel - Mehmet, Öz, İstanbul, İmge Kitapevi, 2000.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2015.

Şahin, İlhan, “Kastamonu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 24, İstanbul, 2001.

Taeschner, V. F. - Wittek, P., “Die Vezirfamilie der Gandarlyzâde (14/15. Jhdt) und ihre Denkmäler”, *Der İslam*, 18, Berlin, 1929.

Taş, Kenan, Ziya, “Kudüs Vâkıflarından İsfahan Şah Hatun ve Medresesi”, *2.Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi*, Bildiriler I, Ankara, 2019.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, Osmanlı Alimleri, haz. M. Hekimoğlu, ed. D. Örs, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Çandarlı (Cnederli) Kara Halil Hayreddin Paşa”, *Bellekten*, Sayı 23 (91), 1959.

_____, “Çandarlı Zâde Ali Paşa Vakfı”, *Bellekten*, Sayı 5 (20), 1941.

_____, “Çelebi Sultan Mehmed’in Kızı Selçuk Hatun Kiminle Evlendi?”, *Bellekten*, Sayı 21 (82), 1957.

_____, “Sultan İkinci Murad’ın Vasiyetnamesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 4, 1958.

_____, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara, TTK, 1974.

Varlık, Mustafa Çetin, “Kütahya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 26, Ankara, 2002.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.

Zeyrek, İ. Naci, “Çandarlı Ailesi’nin Sanat Hamiliği ve Bursa Ali Paşa Camii”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Bursa, 2004.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.